

Боднарчук Т. Л., кандидат економічних наук, доцент,
науковий співробітник відділу економічної історії,
Курбет О. П., кандидат економічних наук,
науковий співробітник відділу економічної історії,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ЗАГРОЗИ СОЦІОГУМАНІТАРНОМУ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

В умовах повномасштабного воєнного вторгнення, що ганебно та підступно розпочалася з ранкових бомбардувань та введення російських військ на територію України 24 лютого 2022 р., мільйони українців були змушені залишати свої домівки. Звірства, які чинять російські війська над цивільним населенням вже набули ознак геноциду, під загрозою опинилося життя мільйонів українців, російський ядерний тероризм несе загрозу техногенної катастрофи світового масштабу, цілі галузі потерпають від воєнного вторгнення, численні воєнні злочини стають причиною гуманітарної катастрофи. Під загрозою опинився і навчальний процес у закладах вищої освіти.

По завершенню вимушених двотижневих канікул, оголошених МОН України, коледжам та університетам було рекомендовано розпочати освітній процес у залежності від безпекової ситуації в регіонах, де ситуація дозволяє це зробити у дистанційному чи змішаному форматі. Водночас рекомендовано забезпечити особливі умови навчання (встановлення індивідуального графіка навчання, надання академічної відпустки тощо) для тих здобувачів освіти, які перебувають в лавах ЗСУ або в підрозділах територіальної оборони, займаються волонтерською діяльністю, і внести зміни до затвердженого графіка освітнього процесу з урахуванням поточних змін [1].

На місцях була розпочата робота щодо перебудови освітнього процесу в умовах війни, згідно рекомендацій МОН України та за власною ініціативою. У країні два роки навчання відбувається дистанційно, тому доступ до інтернету автоматично знімає багато питань. Втім, можливості використання дистанційних технологій навчання в умовах обстрілів та руйнувань дуже обмежені, враховуючи те, що значна частина викладачів, інших працівників університетів та інститутів мобілізовані до лав ЗСУ, доєдналися до лав добровольців, загонів територіальної оборони, волонтерських структур.

Заклади вищої освіти в регіонах, що перебувають під ворожими обстрілами, приймали рішення про вимушене продовження канікул або намагалися хоча б частково відновити процес навчання студентів. Для прикладу, в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» було прийнято рішення продовжити канікули фактично до 3 квітня, кінцеві терміни подачі робіт скасовано. При цьому вивчалася можливість відновлення освітнього процесу з використанням синхронних та асинхронних методів дистанційного навчання. У національному університеті «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» за наказом від 09.03.2022 р. канікули продовжено до 1 квітня 2022 р.

Очікуваним наслідком повномасштабних воєнних дій на території України є масовий виїзд населення за кордон. За даними Управління Верховного комісара ООН на початок квітня 2022 р. країну уже залишило понад 4,5 млн. людей і цифра щоденно зростає. Число внутрішньо переміщених осіб ще більш вражаюче і складає понад 7 млн. осіб [2]. Директорка Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАНУ Елла Лібанова дає більш обережну оцінку і говорить про 3,5–4 млн внутрішньо переміщених осіб [3]. Попри різні оцінки кількість внутрішніх переміщень колосальна, а міграційну хвилю вже назвали найбільшою з часів другої світової війни. Практично 50–70% з числа вимушених переселенців та біженців припадає на дітей (у тому числі, старшокласників) та молодь (студентство). Припускаємо, що така масштабна міграція може мати тимчасовий характер, і завершення бойових дій сприятиме поверненню українських громадян. У той же час, об'єктивна невизначеність щодо тривалості війни та загроза можливого заморожування конфлікту створює ризики «неповернення», тобто значна частина біженців, «осівши» в комфортних умовах країн ЄС, може залишитися там на постійній основі. Тому на сьогодні варто говорити про масовий відтік людського, у тому числі, інтелектуального капіталу, з України та пов'язані загрози для її подальшого національного розвитку.

Низка європейських країн (Польща, Угорщина, Румунія, Німеччина, Чехія тощо) в рамках програм біженства та тимчасового захисту пропонують вигідні умови навчання та переведення до закладів вищої освіти, а також різні стипендійні гранти. До прикладу, 12 березня 2022 р. польський уряд прийняв закон «Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на її території», положеннями якого зафіксовано вартість навчання для українських студентів у польських ЗВО: вона не може перевищувати суму, яка сплачувалася студентами в українських ВНЗ. Польське Національне агентство з питань академічних обмінів (NAWA) запустило програму під назвою «Солідарні з Україною», в межах якої українські студенти та аспіранти отримують право майже річного пільгового навчання в університетах, проведення наукових досліджень, участі у мовних курсах тощо. Словацька академія наук пропонує сприятливі умови навчання та роботи для українських докторантів й науковців. Програми колосальної підтримки та лояльності європейських урядів, що передбачають можливість легального проживання до 3 років, доступ до системи освіти та ринку праці, соціальну та фінансову підтримку, розглядаються молоддю як перспективна можливість зміни життя на краще, у той же час, це є важливим чинником «відтоку умів» з України.

Все це вимагає від уряду України та МОН України впровадження заходів швидкого реагування на зміни та створення умов для збереження інтелектуального капіталу. Такими заходами можуть стати загальнонаціональні програми внутрішньої освітньо-наукової мобільності, реалізація яких на сьогодні можлива завдяки локальності активних бойових дій. Уже зараз на рівні самоорганізації деякі університети західноукраїнського регіону пропонують евакуйованим учасникам освітнього процесу приєднатися до дистанційного відвідування занять за широким вибором спеціальностей. Зокрема, мова йде

насамперед про класичні вищі навчальні заклади такі, як Національний університет «Львівська політехніка», Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя тощо. Студентам-переселенцям усіх рівнів вищої освіти пропонується як тимчасове переведення на широкий спектр спеціальностей, так і продовження вивчення окремих навчальних курсів. Такі програми внутрішньої мобільності пропонують і галузеві вузи (Буковинський державний медичний університет, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка тощо). У той же час, всі ці заходи є доволі поодинокими, реалізуються на рівні самоініціативи та вимагають загальноміністерського узгодження низки нормативно-організаційних умов.

Більш складним є інший аспект внутрішньої освітньо-наукової мобільності – релокація цілих університетів або окремих їх підрозділів до інших, відносно «спокійних», регіонів України. До прикладу, центр управління Луганського національного університету імені Тараса Шевченка перенесено до м. Полтави; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля – до Дніпра та Кам'янця-Подільського. У той же час, даний процес приховує в собі загрози злиття окремих (особливо галузевих) закладів вищої освіти та посилення конкуренції на регіональних ринках освітніх послуг, а тому вимагає обов'язкової координації, врегулювання та оптимізації з боку МОН України як з метою урахування інтересів усіх учасників освітнього процесу, так і визначення напрямів поновлення роботи постраждалих ЗВО.

Колосальна підтримка університетів Польщі, Естонії, Литви, Греції та інших країн, була висловлена вже у перші тижні воєнного вторгнення. Студентам пропонувалося продовження навчання, стипендіальні програми, психологічна та фінансова підтримка, науковцям та дослідникам – місця у закордонних освітніх та академічних установах, продовжують створюватися спеціальні програми, пабліки та групи у соцмережах рясніють такими пропозиціями підтримки. Поряд із позитивними результатами пов'язаними з можливістю продовжувати навчання, наукову діяльність та мати прихисток це несе і ризики незворотної інтелектуальної міграції. Втім, при вдалому застосуванні міжнародного досвіду, отриманого завдяки програмам підтримки українських студентів, науковців та дослідників, це може стати вікном можливостей для перебудови та повоєнного відновлення освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Сергій Шкарлет розповів про організацію освітнього процесу у закладах освіти. Сайт МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-rozpoviv-pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-u-zakladah-osviti> (дата звернення: 7.04.2022)
2. ООН: з України виїхало вже понад 4,5 млн. біженців. Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3453947-z-ukraini-viihali-vze-ponad-45-miljona-bizenciv-oon.html> (дата звернення: 11.04.2022)

3. Портрет абсолютно іншого українця. Інтерв'ю НВ із професоркою Лібановою про кардинальні зміни в суспільстві. Новое время. URL: <https://life.nv.ua/ukr/socium/viyana-v-ukrajini-yak-zminilosya-ukrajinske-suspilstvo-interv-yu-nv-z-elloyu-libanovoyu-50229900.html> (дата звернення: 14.04.2022).

Бородієнко О.В., доктор педагогічних наук, старший дослідник, член-кореспондент НАПН України, провідний науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ РОЛІ ПАРТНЕРСТВ

Безпрецедентні суспільно-політичні процеси, які розгортаються на теренах України внаслідок широкомасштабної агресії російської федерації, породжують необхідність їх наукового осмислення з метою вибудовування стратегії розбудови країни на найближчу перспективу. Одним із значних викликів є переформатування системи освіти, зокрема, вищої, в контексті розбудови адекватного сучасному контексту підґрунтя для підготовки фахівців та розвитку наукового потенціалу.

На інституційному рівні для визначення системи детермінант розвитку сучасного університету необхідним є ретельний аналіз загального контексту, у якому й відбувається його (університету) розвиток на сучасному етапі. З метою комплексної характеристики сукупності найбільш значущих чинників впливу доцільно використовувати метод PEST–аналізу, використання якого дає змогу визначити вплив зовнішніх чинників, які, з одного боку, знаходяться поза сферою його (університету) контролю, а з іншого - безпосередньо впливають на вибудовування подальшої стратегії його розвитку [11]. Важливо відмітити, що призмою аналізу зовнішнього середовища (та окремих його факторів) є те, які можливості та загрози воно (середовище) породжує для конкретного університету [4]. В процесі такого аналізу варто виокремити національний (який характеризується загальнонаціональними процесами, які здійснюють невідворотній вплив на розвиток університету), регіональний (характеризується специфічними факторами суспільно-економічного розвитку конкретного регіону) та інституційний (специфічні процеси, які відбуваються в самому університеті) зрізи аналізу. Крім іншого, серед чинників варто виокремлювати як ті, які вже здійснюють вплив на досліджуване явище, так і ймовірні чинники (з метою здійснення дій, спрямованих на упередження або нівелювання їх ймовірної негативної дії).

PEST–аналіз охоплює комплексний аналіз 4 груп чинників: P (political) – політичних, E (economic) – економічних, S (social) – соціальних, T (technological) – технологічних. На національному рівні сукупність *політичних* чинників, які здійснюють суттєвий вплив на сучасний розвиток університету,